

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО
ПОСТАЧАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР
(сер.60-х - перша пол. 80-х років ХХ ст.)**

Надано комплексну оцінку стану фінансового забезпечення матеріально-технічної бази українського села в сер. 60-х – першій половині 80-х років ХХ ст.

Ключові слова: *аграрна політика, фінансове забезпечення, матеріально-технічна база.*

Лисовская О.В. Финансовое обеспечение материально-технического снабжения в Украинской ССР (сер.60-х - первая пол. 80-х годов ХХ века): Дана комплексная оценка состояния финансового обеспечения материально-технической базы украинского села в сер. 60-х - первой половине 80-х годов ХХ в.

Ключевые слова: *аграрная политика, финансовое обеспечение, материально-техническая база.*

Lisovska O.V. Financial support for logistics in the Ukrainian SSR (ser.60's - 80 years of the twentieth century.): The complex assessment of the financial support of logistics in the Ukrainian village sir. 60's - early 80 th century.

Key words: *agricultural policy, financial support, logistical base.*

З початком здійснення реформ в аграрному секторі України, виникла потреба в створенні достовірної історичної панорами розвитку історичної аграрної науки. Вивчення і аналіз досвіду минулого може значно полегшити вирішення багатьох питань сьогодення, в тому числі проблем, пов'язаних із матеріально-технічним забезпеченням села.

У більшості досліджень радянського періоду відображено лише матеріали позитивного характеру, що ілюстрували виконання партійних постанов та вказівок. Вони виконані в характерному для тих часів традиційному стилі і змісті.

Відзначимо, що в усіх наукових працях періоду незалежності, питання фінансового забезпечення матеріально-технічного постачання в сер. 60-х – перш.пол. 80-х років ХХ ст. не знайшло свого цілісного відображення. Висвітлення цієї теми здійснювалося лише в загальному контексті аналізу аграрної політики в Україні у 60–80 х рр. [1-4].

Нині дослідники продовжують активно працювати в цій надзвичайно важливій для подальшого аграрного розвитку сфері людського буття. Однак ряд питань ще потребує свого подальшого висвітлення.

ЦК КПРС на своєму пленумі в березні 1965 р. прийняв постанову «Про невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР». У квітні відповідно до цього рішення Компартія України приймає постанову пленуму «Про плани закупок сільськогосподарської продукції на 1965–1970 роки і заходи по дальшому розвитку сільськогосподарського виробництва в Українській РСР». У них певним чином відзначалися недоліки і перешкоди, що спричиняли гальмування галузі, визначалися невідкладні завдання по їх усуненню.

У постанові пленуму ЦК КПРС були виділені такі стримуючі розвиток виробництва фактори: порушення на виробництві принципу матеріальної зацікавленості, суб'єктивізм у керівництві, недостатність капітальних вкладень у виробництво і культурно-побутове будівництво, недостатня увага до питань поліпшення матеріально-технічної бази, прорахунки в заготівлях і закупках сільськогосподарської продукції, надмірне командування господарствами, упущеннями в кадрових питаннях.

Єдиний шлях піднесення сільськогосподарського виробництва держава вбачала в насиченні його технікою. Проте така політична тенденція незабаром спричинила господарські деформації: господарства не виробляли необхідного сувокупного доходу [1, 23–24].

На березневому пленумі Л. Брежнєв особливу увагу звернув на матеріально-технічну базу сільського господарства. Він зазначав, що в першу чергу слід зміцнити ремонтну базу в сільському господарстві, тому, що ще

майже 13 тис. господарств не мають майстерень, а наявні майстерні слабо оснащуються верстатним і енергетичним устаткуванням. Перший секретар у промові зазначив, що в новому п'ятирічному плані по лінії держави і колгоспів планується вкласти 71 мільярд карбованців, а державні капіталовкладення на будівництво об'єктів виробничого призначення і придбання техніки мають становити 41 мільярд карбованців [5, 41–44].

Протягом 1966–1970-х років завдяки збільшенню асигнувань в аграрний сектор УРСР планувалося постачити: 268 тис. шт. тракторів, 190 тис. грузових автомобілів, 200 тис. тракторних причепів, 71 тис. зернозбиральних комбайнів. За 1965 р. сільське господарство УРСР отримало 39,3 тис. тракторів у фізичних одиницях, 11 тис. вантажних автомобілів, 8,8 тис. зернозбиральних комбайнів, 6,1 тис. бурякозбиральних, 3,6 тис. силосозбиральних, 23,8 тис. плугів, 30,6 тис. сівалок, 46,1 культиваторів, 5,6 тис. косарок [6, 67].

Відносини держави з сільськогосподарськими підприємствами будувалися так: керівництво, яке слухняніше виконувало доведені державою плани, одержувало щедріші фінансово технічні ін'єкції. За партійно-урядовою постановою «Про капітальні вкладення в розвиток сільського господарства в 1966–1970 рр.» держава передбачала до кінця вказаного періоду вдвічі збільшити капіталовкладення. Розширювалася сфера їх спрямування, зокрема на будівництво об'єктів виробничого і культурно-побутового призначення, житла, підприємств для виробництва будівельних матеріалів тощо. Колгоспи одержали рівне з радгоспами право в забезпеченні їх матеріально-технічними ресурсами на капітальне будівництво. Квітневою постановою (1965 р.) ЦК КПРС і РМ СРСР «Про надання фінансової допомоги колгоспам» держава анулювала заборгованість колгоспів по позичках, наданих нею раніше. Водночас продовжувала до п'яти років термін погашення авансів, одержаних від заготівельних організацій за договорами контрактації. Були списані борги за придбану техніку, приміщення й обладнання в МТС і РТС.

Так, у колгоспі «Прапор перемоги» Кременецького району в 1965 р. було списано боргів на 93 тис. крб. та зменшено прибутковий податок на 36 тис. крб.

Рентабельність господарств УРСР в 1971 р. досягла 41 % проти 1970 р., тобто виросла на 2 % [7, 87].

У квітні 1965 р. Верховною Радою СРСР було прийнято Указ «Про прибутковий податок з колгоспів». Оподатковувався чистий прибуток господарств та частина фонду оплати праці, що перевищувала середньомісячний заробіток. Господарства зобов'язувалися щоквартально 12 % від чистого прибутку відраховувати до держбюджету республіки. Держава посилювала тиск на сільськогосподарські підприємства адміністративно-командними методами, вимагала робити відрахунки, вказувала куди і скільки.

У 1967 р. на розвиток сільського господарства планувалося витратити 1385,1 млн. крб. державних коштів. Понад 42 % цих затрат мало бути здійснено за рахунок бюджетних асигнувань. На розширення свого господарства колгоспи планували витратити 1687,0 млн. крб. власних коштів і близько 300 млн. крб. банківських позичок. На водогосподарські заходи в 1967 р. в бюджеті передбачалося 230,3 млн. крб. У 1967 р. радгоспи повинні були зменшити затрати на виробництво основних видів продукції на 6,5 % та одержати 358,5 млн. крб. прибутку [8, 1].

За 1965–1967 рр. грошові доходи колгоспів зросли на 1,6 млрд. крб., або на 30,6 %. Прибуток радгоспів збільшився у 5 раз. Радгоспне виробництво розвивалося за рахунок власних коштів, одержаних від реалізації продукції.

Сума державних асигнувань зменшувалася, так господарства Вінницької області отримали матеріально-технічних засобів в 1965 на суму 98 410 тис. крб., в 1966 р. – 88 821 тис. крб., в 1967 р. – 96 356 тис. крб. [9, 69].

На 1968 р. планувалося, що радгоспи знизять собівартість основних видів продукції на 8 % і одержать 407,9 млн. крб. прибутку. З цієї суми 164 млн. крб. мало залишитися в розпорядженні господарств на утворення заохочувальних фондів і поліпшення культурно-побутового обслуговування. У 1968 р. на розвиток сільського господарства планувалося витратити 1,442 млн. крб. державних коштів, що на 4,3 % більше, ніж у 1967 р. [11, 1].

У 1971 р. на оснащення колгоспів і радгоспів сучасною технікою, забезпечення їх міндобривами, меліорацію земель за рахунок коштів держави і колгоспів планувалося витратити 5,4441 млн. крб. – на 37,4 % більше від середньорічних витрат на сільське господарство в п'ятиріччі. Капітальні вкладення в 1971 р. мали становити 3,425 млн. крб. Близько 50 млн. крб. з цих коштів виділялося на створення великих тваринницьких комплексів та будівництво птахофабрик.

З 1 січня 1966 р. колгоспи були переведені на пряме банківське кредитування. Цим вони одержали змогу покривати сезонну недостачу грошових засобів, грошову частину зарплати тощо. Для них були відкриті особисті поточні рахунки в банках.

У сьомій п'ятиріччі сума капітальних вкладів у сільське господарство УРСР склала 6985 млн. крб. У десятій п'ятиріччі ця сума збільшилася майже в 2,4 раза і дорівнювала 16593 млн. крб.

Про ріст капітальних вкладів у сільське господарство свідчать дані таблиці А.1. Якщо в сьомій п'ятиріччі в середньому в рік вони склали 493,6 млн. крб., то в 1977 р. – вже 1888 млн. крб., або в 3,8 раза більше. Темпи росту капітальних вкладів держави в сільське господарство республіки в 1977р. порівняно з середньорічними показниками восьмої п'ятирічки збільшилися в 2,2 раза [10, 56–57].

На 1971–1975 рр. державні капітальні вклади на розвиток сільського господарства по союзних республіках були розподілені таким чином: СРСР – 7760 млн. крб., РСФСР – 32420, УРСР – 7940, БРСР – 2760, Узбекська РСР – 4900, Казахська – 7910, Грузинська РСР – 1385, Азербайджанська РСР – 1390, Литовська – 1660, Молдовська РСР – 890, Латвійська РСР – 1100, Киргизька РСР – 780, Таджикиська РСР – 840, Армянська – 814, Туркменська РСР – 625, Естонська – 620 млн. крб. [12, 11].

19 жовтня 1978 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли Постанову № 849 «Об оказании финансовой помощи колхозам и совхозам», якою дозволили списати з колгоспів УРСР заборгованість 1978 р. за раніше відстроченими і

простроченими кредитами Держбанку СРСР на суму 75,3 млн. крб., а також відстрочити заборгованість по кредитах у розмірі 274,1 млн. крб. На 1 січня 1978 р. короткострокові кредитні вклади по колгоспах УРСР були на 380 млн. крб. вище сум, визначених їм виробничо-фінансовими планами [13, 11].

За роки десятої п'ятирічки в колгоспах, держгоспах і міжгосподарських підприємствах фонди збільшилися в 1,4 р. і на середину 1980-х років склали 41,0 млрд. крб. На 11 п'ятирічку планувалося 27,4 % капіталовкладень спрямувати на нове будівництво, 9,7 % – на розширення і 22,9 % – на реконструкцію і технічне переоснащення господарств УРСР.

У період, що досліджується спостерігаємо фактичне збільшення капітальних вкладів на виробничі будівлі і споруди: з 999,8 тис. крб. на рік у 7-й п'ятирічці до 3,968 млн. крб. в 1977 р., тобто в 2,4 рази. За цей же час капітальні вклади на купівлю тракторів, транспортних засобів, сільськогосподарських машин, обладнання та інвентаря збільшилися в середньорічній сумі з 404,4 млн. крб. на рік у сьомій п'ятирічці до 1257 млн. крб. у 1977 р., тобто в 3 рази.

Збільшення капітальних вкладів у сільське господарство значно впливало на збільшення його основних фондів. Так, станом на 1 січня 1978 р. сільськогосподарські виробничі фонди колгоспів, міжгосподарських сільськогосподарських підприємств, радгоспів та інших державних господарств у порівнянні з 1973 р. склали 34,6 млрд. крб.

Капітальні вкладення у сільське господарство зростали. В пер. пол. 1970-х років вони становили 24627 млн. крб. (порівняно з 16102 млн. крб. в 1966–1970 рр.), у 1976–1980 рр. – 29204 млн. крб.

За 1965–1970 рр. в сільськогосподарське виробництво було спрямовано капіталовкладень на 12787 млн. крб., з них: 489 млн. крб. (38 %) – з державного бюджету і 4896 млн. крб. (62 %) – з асигнувань колгоспів. Отримані капіталовкладення в аграрному виробництві УРСР спрямовувалися на будівництво виробничих приміщень, тобто господарських споруд (61 %), водогосподарських і меліораційних об'єктів (12 %), придбання техніки (27 %).

Проектом плану на 1972 р. було передбачено обсяг державних централізованих капітальних вкладень на суму 54,19 млн. крб.: на придбання машинної техніки – 18,62 млн. крб., на будівельно-монтажні роботи в господарствах – 28,875 млн. крб., на будівництво держплемстанцій – 2,82 млн. крб. [14, 109].

Переважна частина коштів спрямовувалася на спорудження гігантських, типових, надзвичайно дорогих комплексів. Турбувалися передусім про зовнішній вигляд, а не про функціональну роль тих споруд. Так, у 1974 р. Міністерству заготівель УРСР було встановлено план капіталовкладень – 129,7 млн. крб., в тому числі будівельно-монтажних робіт 92,8 млн. крб. Виконано 123,1 млн. крб. капіталовкладень, або 95 %, і 88,8 млн. крб. будівельно-монтажних робіт, або 96 % річного плану [15, 149]. Основна маса коштів знову йшла не на підвищення родючості ґрунтів, посилення механізації трудомістких процесів в господарствах, на зберігання і переробку продукції, а «у стіни».

Чимало істотних прорахунків було допущено у спеціалізації господарств і концентрації виробництва в тваринництві. Будівництво великих спеціалізованих комплексів на 2–3 тис. голів великої рогатої худоби в господарствах, що мали 2,5–3 тис. га орної землі, створювало багато проблем. Великий відгодівельний комплекс рогатої худоби вимагав значної чисельності обслуговуючого персоналу, насамперед слюсарів, електриків, транспортних робітників. А це означало, що поряд із ним необхідно було будувати агромістечко.

Таким чином, переважна частина коштів вкладалася не у виробництво м'яса, а в те, що оточувало тваринницьку ферму. До того ж велика кількість поголів'я худоби вимагала багато кормів, що створювало додаткові труднощі для невеликих господарств, особливо для тих, які мали незначні площі земель. На таких фермах почали створювати медичні профілакторії, будинки відпочинку, пункти зооветеринарного навчання тваринників, організовувалися екскурсії кращих доярок і свинок.

У другій половині 1960-х років значного поширення набуло будівництво птахівничих ферм. Наприклад, у Сумській області такі ферми було побудовано у 28 колгоспах, на Черкащині – у 17 колгоспах. У Вінницькій області на 1965 р. птахоферми було побудовано у 18 колгоспах, причому у всіх були повністю наявні засоби механізації [16, 32].

Зведений план капітального будівництва в УРСР на суму 768,5 млн. крб. за 1967 рік виконано в обсязі 720,2 млн. крб., або 94 %. Особливо незадовільно здійснювалися будівельні роботи у Волинській, Полтавській, Херсонській, Львівській і Чернігівській областях (план виконано на 85–89 %). У 1965 р. кількість не встановленого імпортного устаткування на складах будов дорівнювала 40,2 млн. крб., 1966 р. – 96,6 млн. крб., 1967 р. – 116,2 млн. крб., тобто в 2,9 раза більше, ніж у 1965 р., і в 6,9 раза більше, ніж у 1964 р. На 27 об'єктах гарантійні строки іноземних фірм минули ще до введення устаткування в дію [17, 90, 118].

У 1969 р. в УРСР було розпочато будівництво великих тепличних комбінатів збірно-молочного типу, на що теж витрачалися значні кошти. Працювало 36 га теплиць. На 1 січня 1973 р. в УРСР було зимових закслених теплиць близько 138 га і плівкових 1350 га. Роботи в цих теплицях не були до кінця механізовані [18, 13].

Відсутність у цій справі належного раціоналізму і пряме недбальство у використанні капітальних вкладень негативно позначилося на економіці господарювання, загальному стані матеріального сільськогосподарського виробництва. До того ж плани капітального будівництва з року в рік не виконувалися.

Березневий (1965 р.) пленум ЦК КПРС дещо змінив практику заготівель і закупок продукції сільського господарства. До цього план закупок доводився колгоспам і радгоспам тільки на один рік, часто з великим запізненням. Він по ходу не раз змінювався, причому додаткові завдання інколи перевищували планові. Тепер встановлювався твердий план закупок зерна на шість років для всіх колгоспів і радгоспів, районів і областей, для всіх республік.

План продажу зерна державі на 1965 р. був дещо меншим порівняно з минулими роками і сягнув 617 млн. пудів на рік. Водночас було підвищено основні закупівельні ціни на пшеницю, жито, гречку та інші зернові культури, а також на соняшник і продукції тваринництва.

На 1972 р. Міністерство сільського господарства УРСР затвердило жорсткий план здачі сільськогосподарської продукції державними господарствами в таких розмірах: зерно – 23172 т., соняшник – 475 т., картопля – 23986 т., цукрові буряки – 123990 т., тютюн – 210 т.; худоба і птиця (в живій вазі) – 2480 т., молока – 1002002 т., яйця – 7106 т. [19, 39].

Обкоми КП України у своїх постановах щоразу збільшували відсоток продукції, яку господарства повинні були продавати державі понад план. Так, у 1971 р. було встановлено, що кожен колгосп і радгосп Черкаської області, які займалися виробництвом товарного зерна, змушені були продавати за п'ятирічку не менше 35 % зерна понад план, а продуктів тваринництва – не менше 8–10 % [20, 108].

Зростання капіталовкладень у сільське господарство вимагає найбільш раціонального їх використання. Необхідно використовувати кошти в тих напрямках, які забезпечать найбільш високу віддачу. Це означає, що значна частина капіталовкладень повинна бути спрямована на ті заходи, які сприяють підвищенню врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби.

Незважаючи на збільшення капітальних вкладень, аграрний сектор не отримував адекватної віддачі. З 1960 по 1985 р. щорічні державні капіталовкладення в сільське господарство збільшилися в СРСР у 5,8 раза, із сільгоспідприємств було списано певну частину заборгованості по кредитах, відстрочено погашення частини боргів, але все це не дало ніякого поштовху для піднесення сільськогосподарської галузі. Аграрний сектор і далі деградував.

Таким чином, вже з початку 70-х років сільськогосподарські плани України, як і СРСР, за більшістю показників не виконувалися. Однак засоби масової інформації широко пропагували досягнення сільськогосподарського

виробництва. Мета зводилася до того, щоб підтримувати в селянства трудову активність, почуття патріотизму, відданості соціалістичній ідеї, ще більше утвердити дух упевненості в завтрашньому дні.

З метою нормального функціонування сільськогосподарського виробництва необхідно було забезпечити пропорційність основних і обігових засобів. Для цього потрібно брати до уваги умови кожного господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Падалка С.С. Сільське господарство України в другій половині 60-х рр. ХХ ст. / С.С. Падалка. – К., 1995. – 233 с.
2. Падалка С.С. Українське село в контексті тоталітарної держави (60–80-ті роки ХХ ст.) / С.С. Падалка. – К.: Український центр духовної культури, 2003. – 160 с.
3. Завальнюк О.М. Новітня аграрна історія України / О.М. Завальнюк, І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 288 с.
4. Історія українського селянства: Нариси в 2 т. / В.А. Смолій (відп. ред.); НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2006. Т. 2. / О.В. Андрощук, В.К. Баран, О.М. Веселова та ін. – 2006. – 652 с. іл.
5. Брежнев Л.І. Промова на Пленумі ЦК КПРС 24 березня 1965 р. / Л.І. Брежнев. – К.: Держполітвидав України, 1965. – 30 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України), ф. 27, оп. 22, спр. 649, 225 арк.
7. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 2610, 211, арк.
8. Про державний план розвитку народного господарства УРСР на 1967 рік // Сільські вісті. – № 296. – 1966. – 24 грудня. – С. 1.
9. Про державний бюджет УРСР на 1968 р. та про виконання державного бюджету УРСР за 1966 р. (Друга сесія Верховної Ради УРСР 7-го скликання) // Сільські вісті. – № 247. – 1967. – 20 жовтня. – С. 1.
10. Панченко П. П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР (1959–1980 гг.) / П. П. Панченко. – К.: Наукова думка, 1980. – 287 с.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф. 1, оп. 25, спр. 491, 141 арк.
12. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 6223, 100 арк.
13. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 14, спр. 5157, 205 арк.
14. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 2728, 111 арк.
15. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 13, спр. 3284, 296 арк.
16. Державний архів Вінницької області, ф. 136, оп. 54, спр. 209, 11 арк.
17. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 1473, 192 арк.
18. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 3528, 68 арк.
19. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 3323, 137 арк.
20. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 528, 118 арк.